

Ün pêr plets da l'exota rumantscha

Sco Rumantsch s'esa in Svizra propi ün exot. O chi's splacha i'l chaschuet dals esters o sül podest d'üna razza chi'd es vi dal murir oura.

D'incuort d'eira cun mia sour aint il bus da skis. Quel d'eira stachi plain. Nus ans vaivan schmachats tanter duos da la Bassa ed üna duonna tudais-cha. Be da per nus vaina cumanzà a discuorrer da quai chi'ns ha occupà d'ürant l'eivna. Dandettamaing disch ün cun dialect zürigais a l'oter: «Ou, dia Jugos sind aber au überall.» Mia sour ed eu ans vain dattas ün'ögliada tuot consternadas. Schi, schi, el maniaiva propi a nus. Lura vaina tschüf il scuffel. Na da crajer chi's vain sbaglià i'l center da l'Engiadina Bassa cun üna persuna dal Balcan! Per quel di vaina decis da restar «Jugos» e da laschar esser stüpid a quels chi han merità d'esser stüpid.

Intant ch'eu vivaiva be in Engiadina nu'm d'eira mai consciainta che exots cha nus Rumantschs eschan in Svizra. Quai s'ha pür müdà cur ch'eu n'ha bandunà mias muntognas per ir a stübgjar. Rumantsch es mia lingua materna, la lingua ch'eu n'ha discurrü da pitschen insü in famiglia, cun meis amis ed in scoula. Id es la lingua da minchadi chi's doda sün via, in butia ed in ustaria. Tudais-ch savaivan nus uffants simplamaing fingià adüna (d'eiran nus almain persvas). Cul temp sun gnüts integrats plets tudais-chs adüna darcheu i'ls discuors tanter pêr, sainza far surasèn da quai. Propi imprais il «s-chet» tudais-ch n'haja pür in quarta classa. Avant d'eiran la televisiun, cassetas da Kasperli, turists e cuntshaints «noss magisters da tudais-ch». Cha la televisiun ha fat lavur da pionier eir pel rumantsch n'haja badà a l'università. Sch'eu quintaiva ch'eu discuorra rumantsch d'eira la prüma dumonda suvent: «So lässig, wo häsch das

glent?» La seguonda frasa d'eira lura pel solit: «Ich ha mi immer g'ärgarat, wenn's Guatnachtgschichtli am Sunntig uf Romanisch cho isch.» Cha'ls uffants rumantschs guardan ses jadas l'eivna l'istorgina da buna not in tudais-ch nu disturba para a ningün.

Pro'ls examens a l'università s'haja adüna d'indichar la lingua materna. A disposiziun stan «Deutsch, Französisch, Italienisch» o «Andere». Sco Rumantscha vessa stuvü far la cruschina pro «Andere». Our da spüra temma da gnir valütada lura sco estra e da splachar sün ün oter plic da correctura, n'haja oramai scrit sü «Deutsch». In fuond nun es quai gnanca üna manzögna – per furtüna eschna bilings. Eu n'ha constatà ch'eu fetsch bainschi sbagls cun scriver tudais-ch, ma quels da lingua materna tudais-cha tils fan eir, simplamaing oters. Il savair da la lingua e cultura rumantscha es magari restret i'l rest da la Svizra. Meis comilitons derivaivan da differentas parts dal pajais, ma tuots d'eiran subit fascinats d'imprender a cugnuoscher ad üna «dretta Rumantscha». Eu am gniva bod avant sco ün dals ultims exemplars d'üna razza chi'd es vi dal murir oura. Bun, ün minz vardà ha eir quai.

La dumonda da l'integrasiun nu d'eira pro mai lösch ingün tema. Rumantsch es üna lingua da clav. Nus inclegiain bod automaticamaing las linguas neolatinas sco talian, frances e spagnöl. Tudais-ch as saja simplamaing perquai chi s'es oblià da savair quista lingua in nossa part da la Svizra. Inglais imprendaina a scoula, sco oters uffants svizzers eir. Ils Rumantschs sun adüsats da s'adattar apaina ch'inchün nu sa lur lingua, ed adattaziun es il prüm pass in direcziun integrasiun. Cha'l pass prosegua be dad üna vart, nempe da la vart dals Rumantschs, m'es dvantà consciaint pür cun m'ingaschar per mia lingua e mia cultura. La prosma jada ch'ün cumpatriot am nomna ün «Jugo» til daraja üna resposta plü onesta – e quai in meis plü bel vallader.